

Herinneringscultuur bij Gereformeerde jongeren

“DEN 25STEN OCTOBER VERGETEN WIJ *NOOIT*”

HERINNERINGSCULTUUR BIJ DE NEDERLANDSE BOND VAN JONGELINGSVEREENIGINGEN OP
GEREFORMEERDE GRONDSLAG *1888-1948*

Ruben van de Belt

“Gereformeerde protestanten deelden vanaf circa 1850 een ‘collectief geheugen,’ dat samenhang bood en identiteit verschafte.¹ Deze zinsnede is kenmerkend voor een tendens in de geschiedkunde die voornamelijk kijkt naar *lieux de mémoire*. Waar die methode in eerste instantie voornamelijk gebruikt werd voor natiestaten in de 19e eeuw vindt het nu ook een toepassing in de discipline van de kerkgeschiedenis en de *histoire religieuse*—in het bijzonder bij de studie naar het protestantisme in Nederland.² Daarbij wordt door bijvoorbeeld Harinck, Paul en Wallet uitgegaan van een drietal uitgangspunten: er wordt gezocht naar de vormen van het ‘collectieve geheugen’ van gereformeerden, om te kunnen differentiëren in de

¹ Een fragment uit de tekst op de omslag van George Harinck, Herman Paul & Bart Wallet, *Het gereformeerde geheugen: Protestantse herinneringsculturen in Nederland, 1850-2000* (Amsterdam: Uitgeverij Bart Bakker, 2009).

² Cf. George Harinck, Herman Paul & Bart Wallet, *De Reformatie-herdenking van 1917: historische beeldvorming en religieuze identiteitspolitiek in Nederland* [Jaarboek voor de geschiedenis van het Nederlands protestantisme na 1800, 12] (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2004); Herman Paul & Bart Wallet, “A Sun that Lost its Shine: The Reformation in Dutch Protestant Memory Culture, 1817-1917,” *Church History and Religious Culture* 88 (Leiden: Brill, 2008), 25-62; Harinck et al (red.), *Het gereformeerde geheugen*; Johan de Niet, Herman Paul & Bart Wallet (red.), *Sober, Strict, and Scriptural: Collective Memories of John Calvin, 1800-2000* (Leiden: Brill, 2009).

uitwerkingen ervan. Daarnaast wordt uitgegaan van een *methodisch individualisme*, waarmee de auteurs bedoelen dat ze veranderingen en dynamiek willen begrijpen door de motieven en belangen van de zogenoemde *memory-managers* te bezien. Tot slot willen ze nagaan welke functies de herinneringen vervullen.³ Middels die benadering wordt ernaar gestreefd aan te tonen hoe belangrijk het creëren van *collective memories* was voor gereformeerde gemeenschappen in de 19^e eeuw.⁴

In dit paper wordt dat perspectief overgenomen en wordt zodoende gekeken naar herinneringscultuur in het archief van de *Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag*, opgericht op 25 oktober 1888.⁵ De voorgestelde uitgangspunten worden geoperationaliseerd om te bezien of de in de publicatie *Het gereformeerde geheugen* geschetste lijnen ook af te leiden zijn wanneer gekeken wordt naar een klein deel van de gereformeerde gemeenschappen. Zo zal er in het vervolg gekeken worden naar ‘vaders,’ zelfbeelden, vijandbeelden, geschiedbeelden, ordeningen, leiders en breuklijnen zoals die door de gereformeerde jongelingen geschetst worden, waarbij de aandacht uitgaat naar een enkele casus per categorie. Daarnaast wordt gekeken of een verschuiving waar te nemen is in het ‘collectieve geheugen’ met het verstrijken van de tijd; pijldata worden gevormd door

³ Herman Paul, “Inleiding: een program voor de studie van religieuze herinneringsculturen,” in George Harinck, Herman Paul & Bart Wallet, *Het gereformeerde geheugen: Protestantse herinneringsculturen in Nederland, 1850-2000* (Amsterdam: Uitgeverij Bart Bakker, 2009), 11-32. In dit paper zal de voorgestelde benadering gevolgd worden om te zien of zij ook werkbaar is voor bepaalde ‘kringen’ binnen het gereformeerde deel van de Nederlandse samenleving.

⁴ Paul & Wallet, “A Sun that Lost its Shine,” 36 vv.

⁵ Vrije Universiteit Amsterdam, Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (1800-heden), archief gereformeerde en hervormde meisjes-, vrouwen-, jongens- en mannenbonden, coll. 363., archief *Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag*, opgericht op 25 oktober 1888, dozen 1-8.

jubilea van de oprichtingsdatum. Een extra dimensie wordt daaraan toegevoegd door Dirk Th. Kuiper die vier fasen onderscheidt, waarvan het archief van de Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag de tweede en de derde fase beslaat: 1830-1918 als periode van “geleidelijke verbreking van de ‘eenheid des levens’ ten gevolge van pluralisering, differentiëring en modernisering, processen die zich vanaf 1870/1880 in delen van het land doorzetten” en 1918-1980 als “periode van verzuiling en vanaf 1965 ontzuiling.”⁶ Gezien de observatie dat het archief van de gereformeerde jongeren meerdere fasen bevat (1888-1948) dient dat verdisconteerd te worden bij de evaluatie van de wijze waarop de *verenigingen* vorm en relevantie verlenen aan hun herinneringscultuur.

Het bovenstaande leidt tot de volgende onderzoeksvragen: *Op welke wijze geeft de Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag vorm aan de eigen herinneringscultuur, wie zijn de ‘memorymanagers,’ welke functie dienen zij en welke ontwikkeling is er te schetsen?*

Alvorens te beginnen moet eerst nog een opmerking gemaakt worden over de verhouding tussen de *Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag* en andere gereformeerde instituten zoals Anti-Revolutionaire Partij en de Vrije Universiteit: uit de archieven blijkt dat—voornamelijk in de beginperiode—voormannen uit verwante gereformeerde instituten de sprekers zijn op de herdenkingsdagen van de oprichting,

⁶ Dirk Th. Kuiper, “Slotbeschouwingen: het gereformeerde geheugen in ontwikkelingsperspectief” in George Harinck, Herman Paul & Bart Wallet, *Het gereformeerde geheugen: Protestantse herinneringsculturen in Nederland, 1850-2000* (Amsterdam: Uitgeverij Bart Bakker, 2009), 595-624. Hoewel Kuiper in zijn bijdrage *contested definitions* als ‘verzuiling’ en ‘ontzuiling’ hanteert worden die hier niet overgenomen, maar gaat de voorkeur uit naar de door Peter van Dam geschetste globale overgang van ‘zwarte gemeenschappen’ naar ‘lichte gemeenschappen.’ Cf. Peter van Dam, *Staat van verzuiling: over een Nederlandse mythe* (Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2011).

alsmede auteurs zijn van brochures en ander drukwerk van de Bond. Het is dan ook moeilijk aan te geven in welke mate de bond werkelijk zelfstandig was in het creëren en conserveren van de eigen herinneringscultuur. Toch zijn er distinctieve elementen te onderscheiden, voornamelijk waar het gaat om de herinnering van de eigen begintijd, alsmede het beeld van de voorzitter ten tijde van de oprichting in de persoon van Jan Engelbert Vonkenberg.

‘Vaders’

In zijn bijdrage aan *Het gereformeerde geheugen* over ‘vaders’ onderscheidt Paul een tweetal mogelijkheden: ‘vader’ als *eigenaam* en ‘vader’ als *functienaam*.⁷ Bij de eerste wordt vooral gedacht aan de afgebakende groep ‘oudvaders’ binnen bevindelijk-gereformeerde kringen, maar tegelijkertijd verwijst de tweede—de functionele benadering—naar het belang dat gereformeerde protestanten hechtten “aan historische verankering van hun ideeën en gebruiken. Het beroep op een vader creëert continuïteit in de geschiedenis en geeft...autoriteit aan de opvattingen of praktijken die men de vader toeschrijft.”⁸ Hierbij moet worden opgemerkt dat het gaat om reeds ‘historische figuren;’ contemporaine autoriteiten, zoals Abraham Kuyper en Herman Bavinck, zullen behandeld worden onder de noemer ‘leider.’

Dat de jongelingenverenigingen Calvijn in enige mate als ‘vader’ zagen wordt duidelijk uit verschillende observaties, waarvan een tweetal zal worden besproken. Als eerste verwijst een tiental verenigingen die in 1910 aangesloten zijn bij de Bond middels de naam

⁷ Herman Paul, “Inleiding: Vaders” in George Harinck, Herman Paul & Bart Wallet, *Het gereformeerde geheugen: Protestantse herinneringsculturen in Nederland, 1850-2000* (Amsterdam: Uitgeverij Bart Bakker, 2009), 35-38.

⁸ Paul, “Vaders,” 36.

van de eigen vereniging naar de Geneefse reformator.⁹ Daarnaast wordt hier gewezen op een referaat gehouden door Dr. G. Brillenburg op de Leeuwarder Bondsdag in 1936.¹⁰ De redevoering is getiteld “Geesteskinderen van Calvijn—Nu!” en opent met de woorden: “Wij verafgoden als Calvinisten geen mensch en óók geen menschelijk boek. Maar toch, als náást den Bijbel—zij het nooit op één lijn ermee—en naast onze belijdenis-geschriften één boek ons lief is, dan wel deze Institutie van Calvijn.”¹¹ Daarin wordt de continuïteit tussen het ‘neo-calvinisme’ en Calvijn betoogt, en afgezet tegen het nationaal-socialisme en het vroege-Barthianisme. Het laatste verwijt hij vooral dat er binnen die theologie “er geen denken aan [is], dat [het Godsrijk] een realiteit in het heden zou zijn.”¹² Daar zet hij met Calvijn, aldus Brillenbrug, tegenover dat “het Koninkrijk Gods hier reeds in beginsels terdege realiteit

⁹ *Utrechtse Bondsdag 1910: Redevoeringen en referaten*, 103-111. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 3. Cf. Herman Paul, “Johannes Calvijn” in George Harinck, Herman Paul & Bart Wallet, *Het gereformeerde geheugen: Protestantse herinneringsculturen in Nederland, 1850-2000* (Amsterdam: Uitgeverij Bart Bakker, 2009), 41-50.

¹⁰ Een vergelijkbaar fenomeen—het expliciet verbinden van Calvijn aan Nederland—is te zien *Toelichting op de schetsen kerkgeschiedenis II: Van de Reformatie in Nederland tot 1816* (Amersfoort: Vereeniging Geref. Jongelingsbond, 1935), 5-19. Daar wordt alvorens de invloed van de Reformatie beschrijven betoogd waarom “de band, die Nederland en Calvijn saambindt, een gansch bijzondere [is].” Ook hier lijkt het historische figuur Calvijn te worden toegeëigend. Cf. *Leidraad-Handleiding der Geschiedenis van het Calvinisme in Nederland* (Zwijndrecht: Bondsbureau, 1919), 61-82. Ook daar wordt “Calvijn’s persoonlijke invloed op Nederland” besproken.

¹¹ G. Brillenburg, “Geesteskinderen van Calvijn—Nu!” in *De Leeuwarder Bondsdag 1936: Redevoeringen en referaten*, 90. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 3.

¹² Brillenbrug, “Geesteskinderen,” 102. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 3.

[is].”¹³ Met die stelling spoort hij de toehoorders aan bij te dragen aan de realisatie van het Koninkrijk in *deze* realiteit en distantieert zich van alle theologie die louter uit verwachting bestaat en “achter al wat wij mensen zoeken op te bouwen een groot vraagteken” zet.¹⁴ Middels de gemaakte connectie tussen Calvijn en het activisme van de jongelingsverenigingen wordt die laatste praktijk gelegitimeerd en mondt het referaat uit in een oproep:

En als wij zoo als geesteskinderen van Calvijn, ouderen en jongeren, in dien zin nu onze roeping verstaan en met geestdrift ons geven in wat voor Calvijn de levensbestemming van den Christen was, de militia Christi, de krijgsdienst van Christus, het optrekken in het zegevierende leger des heils van onzen verhoogden Koning, het kan niet anders, dan zal dar ook in de donkere wereld van onze dagen van ons Calvinisme nog die zelfde kracht uitgaan, die het eens in de zestiende eeuw geoeffend heeft in de bange crisis van dien tijd.¹⁵

Het neocalvinistisch ideaal—en in feite ook het antirevolutionaire—wordt verbonden met de ‘vader’ Calvijn, geëxpliciteerd door het zelfbeeld ‘geesteskinderen’ van de reformator uit Geneve—hoewel er van een ‘theologie van Calvijn’ nauwelijks sprake meer is.

¹³ Brillenbrug, “Geesteskinderen,” 103. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 3.

¹⁴ Brillenbrug, “Geesteskinderen,” 102. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 3. Hierbij verwijst hij naar Barth die zegt: “Om Gods wil geen menschenwerk, Gods Geest moet het doen.” Een referentie ontbreekt echter.

¹⁵ Brillenbrug, “Geesteskinderen,” 105. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 3.

Zelfbeelden

De *lieu de mémoire* die hier besproken wordt betreft, aldus Roel Kuiper, geen gebeurtenis noch een plaats of persoon, maar een begrip.¹⁶ Het gaat daarin verder dan een aanduiding van een bepaalde partij of andersoortige vereniging, daar het tevens functioneert als een normatief begrip. Wanneer in 1948 wordt teruggeblikt op de eigen oprichting speelt het begrip een duidelijke rol; het zelfbeeld valt er zelfs grotendeels mee samen—hoewel het begrip ‘calvinisme’ vaker gebezigd wordt lijkt dat toch vooral te functioneren als synoniem, althans wanneer naar de inhoud wordt gekeken, van ‘antirevolutionair.’¹⁷ Over de culturele context waarin de Bond ontstond wordt door K. Dijk geschreven:

In den tijd, dat dit Calvinisme [“de machtige beweging, door Groen van Prinsteren en anderen herwekt, door Kuiper en de zijnen heroïek voortgestuwd en door God wonderlijk gezegden”] begon door te werken in de breede volkskringen, gestuwd door den strijd om de School met den Bijbel, gegrepen door de beginselen der Anti-Revolutionaire Partij voor het staatkundig en maatschappelijke leven, komt *de Bondsidée* op en wordt de Bond gesticht.¹⁸

Door het ‘gegrepen zijn’ door de antirevolutionaire beginselen kan het publiceren van het boek *Leidraad bij de behandeling der Anti-Revolutionaire beginselen* worden begrepen. Het

¹⁶ Roel Kuiper, “Antirevolutionair” in George Harinck, Herman Paul & Bart Wallet, *Het gereformeerde geheugen: Protestantse herinneringsculturen in Nederland, 1850-2000* (Amsterdam: Uitgeverij Bart Bakker, 2009), 143-151.

¹⁷ Kuiper schrijft over de verhouding tussen ‘calvinisme’ en ‘antirevolutionair:’ “bij Kuiper slaat calvinisme primair op een godsdienstige en morele attitude; het woord ‘antirevolutionair’ is daarop gefundeerd...De begrippen grijpen in elkaar en verwijzen uiteindelijk naar eenzelfde geestelijk-intellectueel milieu.” Kuiper, “Antirevolutionair,” 146.

¹⁸ K. Dijk, *Het ideaal bewaard: Inleiding tot 60 jaar Bondsgeschiedenis*, 23. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 2.

boek vindt gretig aftrek en in 1932 verschijnt zelfs de 10^e herziene druk.¹⁹ In deze lijn kan dan ook gesteld worden dat het begrip ‘antirevolutionair’ geannexeerd wordt door het verenigingsleven en in die hoedanigheid wordt ontdaan van de politieke connotatie: het werd meer een ideologie dan een politiek begrip.²⁰ Dat kan een verklaring zijn voor het feit dat in de beschrijving van de oprichting uit 1948 wel genoemd wordt, maar dat het in *Onze Bondsídee* uit 1904 en in het *Gedenkboek 1888-1913* geen rol speelt, noch genoemd wordt.²¹ Hieruit kan geconcludeerd worden dat het begrip ‘antirevolutionair’ voornamelijk het zelfbeeld is dat, nadat het begrip verruimd werd van politiek naar ideologisch, vanuit later datum *teruggeprojecteerd* op wordt op de begintijd. Het zou daarin dus ten dele een ‘*invented tradition*’ kunnen zijn, hoewel de inhoud ervan wel degelijk aanwezig was in het verlengde van de term ‘calvinisme.’

¹⁹ Het Historisch Documentcentrum voor het Nederlands Protestantisme (1800-heden) beschikt over de drukken 3, 4, 5, 6 en 10. Hoewel in het voorwoord van verschillende drukken wordt opgemerkt dat het boek wijzigingen heeft ondergaan (“op weergave, niet op inhoud”) is in dit onderzoek niet vergeleken *welke* wijzigingen dat zijn geweest. Hier wordt volstaan met de opmerking dat het boek klaarblijkelijk zeer populair was onder leden van de Bond.

²⁰ Kuiper, “Antirevolutionair,” 147 vv.

²¹ J. De Riemer, *Onze Bondsídee* (Amersfoort: De Gereformeerde Jongelingsbond, 1904). Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 4; *Gedenkboek: Uitgeven ter herinnering aan het 25-jarig bestaan van den Nederlandschen Bond van Jongelingsverenigingen op Gereformeerde Grondslag*. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 1.

Vijandbeelden

Wanneer gekeken wordt naar gehanteerde vijandsbeelden is een bepaalde verschuiving te zien; de ‘vijanden’ van de gereformeerden—althans zoals zij dat beleefden—veranderden. Die gecreëerde vijanden moeten niet zozeer gezocht worden in theologische categorieën als ‘het kwaad’ of ‘de Satan,’ maar vooral als historische verschijningen die, aldus George Harinck, soms “langer persisteren dat de historische context lijkt te rechtvaardigen”²² Daarnaast worden die historische verschijningen van de ‘vijand’ geduid naar historische patronen: de polemieken tussen gereformeerden en ‘roomsen’ wordt rechtstreeks verbonden met de Reformatie, terwijl “de introductie van de socialisten als de volgende generatie revolutionairen [erin ging] als koek.”²³ Deze ‘vijandsbeelden’ worden bestudeerd omdat de perceptie iets zegt over het zelfbegrip van de groep die de beelden creëert: “Toon mij uw vijanden en ik zeg u wie u bent.”²⁴

Een dergelijk patroon is ook zichtbaar bij de *Bond van Jongelingsverenigingen*. Zo gaat in de publicatie *Onze Bonds Idee* uit 1904 veel aandacht uit naar ‘de vrijzinnigen’ en de wijze waarop gereformeerden zich moeten verhouden tot die stroming. J. De Riemer schrijft: “De vrijzinnige geleerden, die over een onbevooroordeeld onderzoek en over onpartijdige studie fabelen, en toch altijd (toevallig natuurlijk) tot resultaten komen, die met het Woord

²² George Harinck, “Inleiding: Vijandsbeelden” in George Harinck, Herman Paul & Bart Wallet, *Het gereformeerde geheugen: Protestantse herinneringsculturen in Nederland, 1850-2000* (Amsterdam: Uitgeverij Bart Bakker, 2009), 181-184.

²³ Harinck, “Vijandsbeelden.” 183.

²⁴ Harinck, “Vijandsbeelden.” 181.

des Heeren in strijd zijn...”²⁵ In het verlengde daarvan wordt de eigen identiteit—de gereformeerde grondslag—verankerd in de aanwezigheid van meerdere theologische stromingen, waarvan de gereformeerden zich onderscheiden met het beroep op de *drie formulieren van eenigheid*, waardoor onder andere de Synode van Dordt en de Remonstranten in perspectief komen. Daardoor ontstaat er soort tegenstelling tussen de gereformeerden als ‘erfgenamen van Dordt’ tegenover de groepering die deze formulieren niet hebben, waardoor zij impliciet in de rol van ‘remonstrant’ worden geplaatst. Over de noodzaak van de *drie formulieren van eenigheid* wordt geschreven: “Er zijn nu eenmaal verschillende soorten van Schriftbeschouwing. De *Modernen*, de *Ethischen* en de *Gereformeerden* kunnen *hetzelfde* zeggen en daarmee iets anders bedoelen. Naar den uitwendigen vorm, den letter, is er dan *eenheid*, maar in den grond *een scherpe tegenstelling*.”²⁶ Tegen de modernen en ethischen wordt vervolgens gezegd dat “van een eenstemmige formulering geen sprake [zal] zijn; alles is even vaag, terwijl wij juist voor den jongeling een scherpbelijnde formuleering noodzakelijk achten”—hoewel gekozen is om onder ‘zelfbeeld’ vooral te kijken naar de Antirevolutionaire identiteit kunnen ook, zoals uit het bovenstaande blijkt, de *drie formulieren van eenigheid* worden gezien als ‘identity-marker’ en als essentieel voor het zelfbeeld, daar zij het onderscheid vormen tussen ‘modernen’ en ‘ethischen’ enerzijds en ‘gereformeerden’ anderzijds.

Naast de verschillende stromingen binnen het protestantisme zien de gereformeerden ook het ‘gevaar van Rome.’ Veel van de identiteit—zelfs de eigen benaming vormt een impliciete verwijzing naar de Rooms-Katholieke Kerk als de te hervormen kerk—is

²⁵ J. De Riemer, *Onze Bondsidee* (Amersfoort: De Gereformeerde Jongelingsbond, 1904), 22. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 4.

²⁶ *Handboekje ten dienste der Gereformeerde Jongelingsverenigingen* (Amersfoort: Bondsbureau, 1926), 11 vv.

afhankelijk van de polemieken jegens de Kerk van de Rome. Die tendens is ook zichtbaar binnen de Bond, wanneer er een uitgebreide *Toelichting op de schetsen kerkgeschiedenis* geschreven wordt.

De kerk van Rome was, eerst geheel, daarna grootendeels Protestantisch; de wanbegrippen, waarvan zij ten laatste voorstanderes was, werden eerst door allen, daarna door velen, eindelijk, trots vervolging en brandstapel, door sommigen verloochend en verfoeid. Toen de duisternis weldra algemeen worden zou, behaagd het God een nieuw licht aan de Christenheid te doen opgaan. De Protestanten scheurden zich van den zetel der anti-Christelijke bijgeloovigheden af, geenszins omdat zij niet behoorden tot de Katholieke Kerk, maar omdat zij, zonder geloofsverzaking, op hun eigen wettig erf door de bedervers der Katholieke waarheid niet werden geduld.²⁷

Vervolgens trekt de auteur de lijn van de Reformatie door naar de eigen tijd en ziet in het Protestantisme van die dagen de ‘ware kerk:’

Het Protestantisme is de voortzetting der Apostolisch-Katholieke Kerk, waarvan het zoogenaamde Katholicisme, gelijk het in de 15^e eeuw en ook reeds vroeger bestond, droevige verbastering was... De Protestantse Kerken, aan haar belijdenis getrouw, behoorden sedert dien tijd tot de ware Katholieke Kerk, waarvan de Kerk van Rome zich, als afvallige sectie, gescheurd had.²⁸

Uit het bovenstaande wordt duidelijk dat de gereformeerden het protestantisme zagen als de ‘ware voortzetting’ van de Apostolische kerk. Wanneer die stelling aangevuld wordt met de polemieken richting de modernen en ethischen kan opgemerkt worden dat de gereformeerden vooral zichzelf beschouwden als aanhangers van het ‘ware christelijk geloof.’ Hoewel die claim niet uitdrukkelijk wordt gedaan, kan die afgeleid worden uit afzonderlijke stellingen, zoals die over de katholieken en de stromingen binnen het protestantisme—waarbij de eerste

²⁷ D.P.D. Fabius, “Het eeuwgetij der Kerkhervorming” in *Toelichting op de schetsen Kerkgeschiedenis 1^e deel* (Amersfoort: De Gereformeerde Jongelingsbond, ²1936), 250. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 8.

²⁸ Fabius, “Eeuwgetij,” 250.

gezien de fellere polemieken toch als belangrijkste vijand kan worden voorgesteld, en de tweede als ‘variëaties’ binnen het protestantse geloof waartegen de gereformeerden zich af moesten zetten.

De bovengenoemde ‘vijandsbeelden,’ variëaties binnen het protestantisme en de katholieken, blijven een rol spelen in de referaten en publicaties van de Bond. Tegelijkertijd doet een andere ‘vijand’ zich aan: het socialisme. Waar die in *Onze Bondsider* uit 1904 nog volledig ontbreekt, wordt er onder het kopje “Nieuwe Paden” een volledig hoofdstuk aan gewijd in een “opnieuw bewerkte druk” van het boekje uit 1922. Daarin is de auteur zeer fel, wanneer gesteld wordt dat “wij geen socialisten [zijn], die alleen voor materiele zaken in geestdrift komen.”²⁹ Daarnaast wordt in *Toelichtingen op Maatschappelijke Onderwerpen* een artikel van P.A. Diepenhorst opgenomen dat ingaat op de gevolgen van het socialisme voor die ‘materiele zaken.’ Daarin zet de auteur zijn ‘teleurstelling’ over de praktijk van het socialisme: “Troosteloos is het beeld, dat de economische geschiedenis van Sovjet-Rusland oplevert. Hecatomben, die duizenden en tienduizenden in namelooze ellende stortten, zijn gebracht ter eere van een stelsel, dat door breede scharen met verukking begroet, zijn heillooze werking op zoo pijnlijke wijze openbaarde.”³⁰ Met een verwijzing naar de Russische situatie wordt een duidelijk oordeel gegeven over het socialisme, voornamelijk concluderend dat het een onwenselijke ideologie is. Het afzetten tegen het socialisme, als voortvloeiende van de Franse Revolutie, gaat echter verder: de Reformatie wordt vergeleken

²⁹ J. De Riemer, *Onze Bondsider* (Amersfoort: De Gereformeerde Jongelingsbond, 1904), 22. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 4.

³⁰ P.A. Diepenhorst, “Het socialisme” in *Toelichting op Deel II van den leidraad Maatschappelijk Onderwerpen* (Amersfoort: Geref. Jongelingsbond, ²1936), 284. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 5.

met de Revolutie.³¹ Dat doet van Schelven door een aantal antitheses geformuleerd door Groen van Prinsteren uit zijn werk *Ongeloof en Revolutie* te citeren, waaronder: “De Revolutie gaat uit van de souvereiniteit van den mensch—de Reformatie van de souvereiniteit van God...De Revolutie ontbindt de maatschappelijke banden en de gezinsverhoudingen—de Reformatie bindt ze saam en heiligt ze.”³² Hiermee wordt duidelijk hoe de Bond revolutionaire bewegingen, zoals het socialisme, zag en hoe die gewaardeerd werden: als tegenstelling van de gereformeerde leer.

De observatie dat de eigen identiteit antithetisch is ten opzichte van onder andere katholieken, modernen en ethischen, en socialisten, toont aan dat het gerechtvaardigd is deze onderwerpen hier op te nemen. De Remonstranten—en de daar bijhorende Dordtse leerregels als onderdeel van de Drie Formulieren van Eenigheid—, De Katholieke Kerk uit de tijd van de Reformatie, de Franse Revolutie worden opnieuw toegeëigend als *lieu de mémoire*. Zij kleuren de polemiek met de ‘vijanden’ en verbinden zodoende het ‘collectieve geheugen’ met het heden.

³¹ A.A. van Schelven, “De Reformatie en de Revolutie” in in *Toelichting op Deel II van den leidraad Maatschappelijk Onderwerpen* (Amersfoort: Geref. Jongelingsbond, ²1936), 169 v. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 5. Hoewel hier niet *expliciet* over het socialisme wordt gesproken lijkt het wel aan de orde te zijn in de betreffende publicatie. Oorspronkelijk stond het stuk in het blad *Anti-Revolutionaire Staatskunde*, waardoor een politieke betekenis evident is. Een verbinding tussen ‘revolutie’ en ‘ongeloof’ wordt gelegd door Groen van Prinsteren in zijn *Revolutie en Ongeloof*. Voor de betekenissen daarvan voor het gereformeerde perspectief op het socialisme, zie: Beatrice de Graaf, “Franse Revolutie” in George Harinck, Herman Paul & Bart Walleet, *Het gereformeerde geheugen: Protestantse herinneringsculturen in Nederland, 1850-2000* (Amsterdam: Uitgeverij Bart Bakker, 2009), 199-210.

³² Volgens verwijzing in *Toelichting op Maatschappelijke Onderwerpen* afkomstig van Groen van Prinsteren, *Ongeloof en Revolutie*, 11. Daarbij is niet duidelijk om welke druk het gaat.

Geschiedbeelden

Zoals onder de noemer ‘vijandsbeelden’ is vastgesteld vormt de Katholieke Kerk theologisch gesproken nog steeds de ‘grote vijand.’ Daarop voortbordurend komt de Reformatie in zicht, waarbij vooral gekeken wordt naar de rol die het speelt in de herinnering. Paul en Wallet betogen dat de Reformatie-herdenking een ontwikkeling heeft doorgemaakt: waar in 1817 de eenheid van het protestantisme werd benadrukt, staat de herdenking in 1917 in het teken van het verantwoorden en verstevigen van *subgroup identities*.³³ Zoals mag worden aangenomen gezien de historische context zal dat laatste het uitgangspunt zijn bij het bezien van de wijze waarop de Bond invulling geeft aan de herinnering van de Reformatie.

Wanneer 1917 als ijkpunt wordt genomen als het gaat om het herdenken van de Reformatie is het droevig te moeten constateren dat van de Bondsdag van dat jaar enkel een programmaboekje aanwezig is in het archief en dat de uitgave van referaten ontbreekt; het is dan ook niet in schatten in hoeverre de sprekers hebben stilgestaan bij de herdenking omdat enkel de namen van de sprekers genoemd worden, maar niet de titel van de redevoeringen.³⁴ In het vervolg zal dan ook gebruik gemaakt worden van teksten van publicaties uit andere jaren.

Wanneer in 1936 een selectie van teksten over de Reformatie verschijnt ligt de nadruk niet enkel op de verhouding tussen het Protestantisme en het Katholicisme, maar ook op de verhoudingen binnen het protestantisme. Een eerste schimp daarvan wordt onderscheiden

³³ Paul & Wallet, “A Sun that Lost its Shine,” 35-62; Herman Paul & Bart Wallet, “Reformatie” in George Harinck, Herman Paul & Bart Wallet, *Het gereformeerde geheugen: Protestantse herinneringsculturen in Nederland, 1850-2000* (Amsterdam: Uitgeverij Bart Bakker, 2009), 257-267.

³⁴ *Programma van den 29sten Bondsdag*. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 2.

wanneer in het werk *Toelichtingen op de schetsen Kerkgeschiedenis, eerste deel*, opvalt dat de Lutherse- en Calvinse Reformatie los van elkaar worden beschreven, waarbij de vergelijking centraal staat. Zo schrijft D.P.D. Fabius over het ‘openbare leven’ dat “ook in dit opzicht is het weder de Calvinistische richting geweest, die dezen trek der Hervorming het meest heeft ontwikkeld.”³⁵ Vervolgens wordt een stuk van K. Dijk gebruikt om te beschrijven “waarin Luther te ver gaat.”³⁶ Wanneer diezelfde auteur vervolgens de verbinding tussen Calvin en het calvinisme schetst, begint hij zijn betoog met de zin: “De belijdenis der praedestinatie is door Calvin gezuiverd van de eenzijdigheden en fouten, waarin Luther en Zwingli zich hadden schuldig gemaakt.”³⁷ Iets vergelijkbaars is te zien in het boekje *Vier schetsen over het Calvinisme*, waar onder het kopje “Onderscheid met het Lutheranisme” de verschillen—of eigenlijk: de punten waarop het calvinisme ‘juister’ was dan het lutheranisme—in zeven (!) punten uiteengezet door G.M. den Hartogh.³⁸

Verschillen ten opzichte van enerzijds het katholicisme en anderzijds de verschillende stromingen binnen het protestantisme worden in het schrijven over de Reformatie

³⁵ D.P.D. Fabius, “De Hervorming buiten de kerk” in *Toelichting op de schetsen Kerkgeschiedenis* (Amersfoort: Gereformeerde Jongelingsbond, 1936), 255-258. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 8.

³⁶ K. Dijk, “Waarin Luther te ver gaat,” in *Toelichting op de schetsen Kerkgeschiedenis* (Amersfoort: Gereformeerde Jongelingsbond, 1936), 255-258. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 8.

³⁷ K. Dijk, “Calvin en het Calvinisme,” in *Toelichting op de schetsen Kerkgeschiedenis* (Amersfoort: Gereformeerde Jongelingsbond, 1936), 255-258. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 8.

³⁸ G.M. den Hartogh, “Onderscheid met het Lutheranisme” in *Vier schetsen over het Calvinisme* (Amersfoort: Gereformeerde Jongelingsbond, [geen jaartal bekend]), 7 v. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 4.

Herinneringscultuur bij Gereformeerde jongeren

onderstreept in publicaties van de Bond. De eigen identiteit wordt benadrukt en verbonden met de Reformatie van Calvijn, die superieur is ten opzichte van de Lutherse. Een dergelijke observatie past bij het huidige denken over de periode als “Zweites Konfessionelles Zeitalter.”³⁹ De *subgroup identity* wordt benadrukt ten opzichte van anderen die de eigen identiteit verbinden aan dezelfde gebeurtenis. Daarmee lijkt de these van Paul en Wallet bevestigd: het spreken over de Reformatie in het begin van de 20^e eeuw kenmerkt zich aan een onderscheiden van het eigene ten opzichte van anderen. Desalniettemin moet hier opgemerkt worden dat een dergelijke stelling voor de *Gereformeerde Jongelingsverenigingen* pas bevestigd kan worden wanneer de Bondsdag van 1917 beschreven is.

Ordeningen

Een vaak terugkomend thema in publicaties van de Bond is het bestempelen van Nederland als ‘protestantse’ dan wel ‘gereformeerde natie’ en dito beschrijving van de Nederlandse mentaliteit. Zo treffen we in *Ons Bondsidee* de stelling dat het veeleer het “calvinistisch volkskarakter” was dat Nederland heeft doen floreren, onder verwijzing naar 1572 als jaar waarin “ons volk zich welbewust en met bezieling onder Calvinistische vaandel [schaarde].”⁴⁰ De stelling luidt: “Ons volk weet uitnemend goed, dat niet met 1848 (de Grondwet), veel min

³⁹ Olaf Blaschke, “Das 19. Jahrhundert: Ein Zweites Konfessionelles Zeitalter?” in *Aufsätze I Geschichte und Gesellschaft: Zeitschrift für historische Sozialwissenschaft* 26 (2000), 38-75.

⁴⁰ *Onze Bondsidee: opnieuw bewerkt* (Amersfoort: De Gereformeerde Jongelingsbond, 1922), 8. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 4.

Herinneringscultuur bij Gereformeerde jongeren

met 1795 (de Fransche Revolutie), maar met 1572 de eeuw onzer glorie, de heldentijd onzer geschiedenis, de ontplooiingen onzer nationale kracht begon.”⁴¹

Met een dergelijke beschrijving staan de jongelingen van de Bond stevig in de voetsporen van bijvoorbeeld Guillaume Groen van Prinsteren, maar ook middenin het antirevolutionaire gedachtegoed van Abraham Kuyper. Omdat deze tendens vele publicaties van de Bond doordrenkt lijkt dit toch goede papieren te hebben als wijdverbreide *lieu de mémoire*. Met zekerheid is te stellen dat de jongelingen hierin volledig aansluiten bij de andere ‘kringen’ van de gereformeerden.

Leiders

“De antirevolutionairen wisten hoe zij zich Kuyper moesten herinneren toen hij stierf. In de herdenkingsartikelen die na zijn overlijden in de ‘christelijke pers’ verschenen, werd hij getekend als een strijdbare held, als een geniaal man, als een vorst en profeet.”⁴² Kuyper was *de* grote man voor de gereformeerden, en daarmee ook voor de Bond. Zo wordt in een brochure over het calvinisme een paragraaf gewijd aan zijn invloed op “alle terrein des levens.” Afsluitend staat er: “Geweldig is de arbeid van den genialen Kuyper geweest voor de

⁴¹ *Onze Bondsidee: opnieuw bewerkt*, 8. Deze stelling wordt gedaan onder verwijzing naar een artikel in “De Standaard” van 3 april 1872.

⁴² Jan de Bruijn, “Abraham Kuyper,” in George Harinck, Herman Paul & Bart Wallet, *Het gereformeerde geheugen: Protestantse herinneringsculturen in Nederland, 1850-2000* (Amsterdam: Uitgeverij Bart Bakker, 2009), 421.

opleving en doorwerking van de Calvinistische beginselen op schier alle gebied des levens.”⁴³

Even daarvoor wordt zelfs gesteld dat “de roeping en toerusting van Dr. Kuyper tot *hervormer* van de kerk een wonder van Goddelijke voorzienigheid [is] geweest.”⁴⁴

Voornamelijk het predicaat ‘hervormer’ is opvallend, daar de titel in andere publicaties enkel is voorbehouden aan de ‘historische hervormers,’ als Luther, Calvijn en Zwingli. Daarnaast wordt hij ‘vader van de Doleantie’ genoemd, waarmee hij gespiegeld lijkt te worden met Hendrik de Cock die als ‘vader van de Afscheiding’ geschetst wordt. Het beeld van Kuyper zoals dat zichtbaar is binnen de Bond sluit daarin aan bij de wijze waarop hij herinnerd wordt in de overige ‘kringen:’ *providentia* en ‘hervormer’ blijken kernwoorden.

Een andere leider van de Bond moet gezocht worden in Jan Engelbert Vonkenberg. Als initiator was hij vanaf het eerste moment bij de Bond betrokken en zal hij tot 10 september 1920, na een voorzitterschap van 32 jaar, afscheid nemen van de Bond.⁴⁵ In de wijze waarop over Vonkenberg geschreven wordt maakt hem voluit ‘antirevolutionair:’

Mannen als Vonkenberg ... voelden het, dat voor de vorming van den jongen mensch een instituut nodig was, dat noch het gezin, noch de kerk, noch eenig andere organisatie kon geven, n.l.: *een plaats waar de jongen menschen met elkander konden spreken over hun toekomstige levenstaak*. De rijpere jeugd heeft noodig: *eigen* ontwikkeling in *eigen* kring in een door *zichzelf* gevormde

⁴³ *Vier schetsen over het Calvinisme* (Amersfoort: Gereformeerde Jongelingsbond, [jaartal onbekend]), 17.

Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 4.

⁴⁴ *Vier schetsen*, 16. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 4. Cursivering door mijzelf.

⁴⁵ K. Dijk, *Het ideaal bewaard*, 64. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 2.

Herinneringscultuur bij Gereformeerde jongeren

sfeer...Psychologisch heeft Ds. Vonkenberg dat niet beredeneerd, maar hij heeft het als bij intuïtie gegrepen⁴⁶

Vonkenberg wordt daar en elders neergezet als visionair in de lijn van andere voormannen binnen gereformeerde ‘kringen.’ Maar dat niet alleen: hij heeft, volgens de auteur, het gestelde ideaal ook nagestreefd. In de herinnering van de begintijd van de Bond wordt hij daarom als voorbeeld geschetst en verbonden met de jongelingen die in 1938 actief zijn: “Het doel dat Ds. Vonkenberg zich voorstelde, toen hij in 1888 een oproep liet uitgaan om te komen tot stichting van een Gereformeerden Bond *is ook nu nog het doel, dat wordt nagejaagd.*”⁴⁷ De visie van de initiator geldt ook 50 jaar na dato nog steeds als nastrevenswaardig, waarbij de inmiddels predikant geworden Vonkenberg als rolmodel geldt voor de leden.

Terugkijkend op de leiders binnen de *memoryculture* binnen de Bond levert twee inzichten op: allereerst wordt Kuiper gezien als door God gezonden en als staande in de lijn van reformatoren. Daarnaast wordt Vonkenberg beschreven als een ‘echte’ antirevolutionaire leider: de ‘soevereiniteit in eigen kring’ klinkt sterk door en in zijn streven vormt hij een voorbeeld voor de leden. Anders gezegd: beiden wordt ‘opgeschaald.’ Kuiper wordt verheven tot de orde van Calvijn en Luther, waar Vonkenberg wordt beschreven als een ‘Kuiper in het klein.’ Van beiden worden op die wijze de activiteiten gelegitimeerd, waarbij een van belangrijke *achievements* van Kuiper centraal staat in de volgende paragraaf.

⁴⁶ P. Van Nes Czn., “50 jaren Bondsarbeid” in *Van jeugd en moed en kracht: Jeugdboek uitgegeven bij gelegenheid van het 50-jarig jubileum* (Amersfoort: Gereformeerde Jongelingsbond, 1938), 186. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 2.

⁴⁷ Van Nes Czn., “50 jaren,” 180. Cursivering door mijzelf.

Breuklijnen

Kenmerkend voor de achterban van de Bond waren allereerst de ‘Afscheiding’ en vervolgens de ‘Doleantie.’ Beide breuklijnen voorzagen de christenen die erin meegegaan waren van identiteit waarmee ze zich onderscheiden van hen die in de Hervormde Kerk waren gebleven—hoewel zij zich vooral zagen als ‘gereformeerd’. Gezien de nauwe verbinding met Kuyper en diens idealen zal hier worden gekeken naar de ‘Doleantie’ als breuklijn. Wanneer die gebeurtenis gezien wordt als *lieu de mémoire* plaatst Gert van Klinken een kanttekening: “De dolerenden zelf gebruikten de term na 1886 nog slechts zelden. Zij beschouwden zichzelf als gereformeerd. ‘Doleantie’ werd een aanduiding voor een gebeurtenis in het recente verleden.”⁴⁸ Deze observatie lijkt te kloppen wanneer naar het archief van de Bond gekeken wordt: de aanduiding ‘Doleantie’ verschijnt vrijwel uitsluitend in stukken die betrekking hebben op kerkgeschiedenis en niet zozeer op de eigen identiteit, ware het niet dat de ‘gereformeerde’ identiteit de ‘Afscheiding’ ofwel de ‘Doleantie’ veronderstellen.

Wanneer de Bond de ‘Doleantie’ aan bod laat komen in de serie *Toelichtingen op de kerkgeschiedenis* doet zij dat door een artikel van B. Wielenga op te nemen. Daarin zijn een tweetal lijnen te ontdekken: het betogen van de noodzakelijkheid van de ‘Doleantie’ en verdedigen dat het de dolerenden om de leer was te doen en niet om politieke redenen.⁴⁹ Opvallend is dat de bespreking van de ‘Doleantie’ begint met een zeer Bijbels vocabulaire, waardoor de gebeurtenis impliciet in lijn met de Schrift geplaatst wordt en zodoende gelegitimeerd wordt: “Sion doorleefde een Pinkstertijd. De harten brandden van liefde tot den

⁴⁸ Gert van Klinken, “Doleantie,” in George Harinck, Herman Paul & Bart Wallet, *Het gereformeerde geheugen: Protestantse herinneringsculturen in Nederland, 1850-2000* (Amsterdam: Uitgeverij Bart Bakker, 2009), 514.

⁴⁹ Een vergelijkbare tendens wordt onderscheiden door van Klinken. Cf. Van Klinken, “Doleantie,” 508 vv.

Heere en Zijn volk, tot Gods Woord en Gods Huis!”⁵⁰ Dat het een “geestelijke reformatie” was wordt volgens de auteur duidelijk uit “de taal van ootmoed en schuldbesef” die de dolerenden bezigden. “Ootmoed is [namelijk] bewijs, dat de mensch zich slechts een onwaardig instrument in Gods hand weet, dat hij alleen Gods werk wil doen en Gods eere wil zoeken.”⁵¹ Deze breuklijn wordt dus beoordeeld als een goddelijke interventie om de “wortelzonde der kerk” uit te bannen, en daarmee als een geestelijke ‘reformatie’ en niet als politieke of bestuurlijke hervorming. Die terminologie doet denken aan de Geneefse Reformatie, en lijkt de ‘Doleantie’ in het verlengde daarvan te plaatsen. Dit vermoeden wordt gesterkt wanneer K. Dijk stelt dat “eerst de strijd tot het einde toe gevoerd [moet] zijn, om in eigen kring de historische Gereformeerde kerk te herstellen.”⁵²

Kenmerkend voor de ‘Doleantie’ als *lieu de mémoire* is dat de term enkel in geschiedkundig opzicht gebruikt wordt: wanneer het de kerk van de auteur betreft gaat het voornamelijk over de ‘gereformeerde kerk.’ Toch is dat laatste afgeleid uit de beschreven breuklijn; de Doleantie is voornamelijk impliciet aanwezig als *lieu de mémoire* en is juist daarin van groot belang.

⁵⁰ B. Wielenga, “De noodzakelijkheid en het recht van de Doleantie,” in *Toelichting op de schetsten Kerkgeschiedenis* (Amersfoort: Gereformeerde Jongelingsbond, 1936), 223 v. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 8.

⁵¹ Wielenga, “Noodzakelijkheid,” 224.

⁵² K. Dijk, “Het beginsel der Doleantie,” in *Toelichting op de schetsten Kerkgeschiedenis* (Amersfoort: Gereformeerde Jongelingsbond, 1936), 233 v. Historisch Documentatiecentrum, archief Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag, doos 8.

In het voorgaande is een beeld geschetst van de *memoryculture* binnen de *Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag*. Hoewel die schetsen voor zich spreken wordt hier een treffend aspect nader belicht, omdat die kenmerkend is voor de Bond als geheel. Het gaat om de soevereiniteit van de Bond als onderdeel van een zelfstandige 'kring.'

Wanneer de besprekingen van aspecten uit de herinneringscultuur van de Bond worden vergeleken met wat elders over de 'gereformeerden' als geheel is gezegd kan er niet anders geconcludeerd worden dan dat de vorm, functie en inhoud van de *topoi* sterk overeenkomt.⁵³ Een mogelijke verklaring is dat de meest belangwekkende publicaties van de Bond in eerste instantie vol worden geschreven door voormannen van het gereformeerde smaldeel als geheel, en later door voormalig leden die op hun beurt weer op enige wijze representatief zijn voor de achterban: de *memorymanagers* komen grotendeels overeen. Dat is voornamelijk zichtbaar in de bundels *Toelichting op schetsen* (over 'Maatschappelijke onderwerpen,' 'Staatkunde' en 'Kerkgeschiedenis'), die een verzameling van artikelen en hoofdstukken zijn uit het werk van gereformeerde predikanten, hoogleraren en andere intellectuelen. Een mogelijke verklaring hiervoor is het belang om de eigen 'zware' gemeenschap uniform en eendrachtig te houden, zodat interne conflict de aandacht niet afleiden en ruimte behouden blijft voor 'neocalvinistisch activisme.'

⁵³ Harinck et al (red.), *Het gereformeerde geheugen*. Dit paper biedt niet de ruimte om deze stelling uitgebreid te onderbouwen waardoor een verwijzing hier volstaat. Er is in het bijzonder gekeken naar de personen, gebeurtenissen en documenten die zowel uit het archief van bond naar voren kwamen en een plek krijgen in het genoemde boek.

Al met al kan dus gesteld worden dat ondanks dat de Bond zichzelf als ‘soevereine kring’ zag, ze wat betreft herinneringscultuur sterk afhankelijk is van *memorymanagers* uit andere kringen. Dat in contrast met het zelfbeeld van ‘soverein levensterrein,’ wat in de eerste druk (1904) van *Onze Bondsidee* zeer belangrijk is:

Het leven is niet een groot uitgestrekt veld; het vergenoegt zich niet met één manier om zich te uiten. Daarvoor is het veel te rijk. Door den grooten rijkdom van verhoudingen eischt het velerlei wijzen, om zich te uiten. Het heeft velerlei openbaringsvormen. Er is een godsdienstig, een staatkundig en een maatschappelijk leven; er is een huwelijk, *een school- en een vereenigingsleven*; het leven openbaart zich voorts in wetenschap, in onderwijs en kunst.⁵⁴

De Bond zag zichzelf uitdrukkelijk als onderdeel van de ‘kring’ van het verenigingsleven, maar het is de vraag in welke mate zij daadwerkelijk soverein was. Wordt haar zelfstandigheid te kort gedaan wanneer louter wordt gekeken naar bijdragen, referaten en artikelen in publicaties en op ‘bondsdagen,’ of moet die soevereiniteit vooral worden begrepen in bestuurlijk opzicht? Ook daarover zijn vragen te stellen wanneer wordt opgemerkt dat de Bond in zestig jaar tijd *slechts* drie voorzitters heeft gehad. Is er met een dergelijke termijn nog te spreken van zelfstandigheid, ook wanneer die voorzitters reeds predikant waren en daarnaast hun taken binnen de Bond vervulden? Met betrekking tot de scopus van dit paper wordt echter voornamelijk gekeken naar de stemmen die de publicaties en bijeenkomsten van inhoud voorzagen, en zodoende dringt de gedachte op dat de Bond niet ‘soverein’ was als het gaat om de *memoryculture* binnen de vereniging. Die stelling wordt nog eens bekrachtigd wanneer de premisse wordt gehanteerd dat die herinneringen vormend zijn voor de standpunten—en daarmee de activiteiten—van de Bond. Er zou gesteld kunnen worden dat het *zelfbeeld* van de Bond in zekere mate een vorm van *zelfbedrog* is.

⁵⁴ De Riemer, *Onze Bondsidee*, 9. Cursivering door mijzelf

Herinneringscultuur bij Gereformeerde jongeren

Toch verdient die stelling enige nuancering: hoewel het inderdaad de voormannen van andere ‘kringen’ waren die de publicaties van de Bond volschreven, waren het—zeker in de reeksen *Toelichtingen op*—leden die als samenstellers gefunctioneerd zouden kunnen hebben. De kanttekening is daarbij dat niet elke publicatie benoemt wie die personen zijn, alsmede het onduidelijk is in welke mate zij redactionele vrijheid hadden.

Conclusies

Op basis van een exploratie van verschillende aspecten in de herinneringscultuur binnen de Bond wordt een antwoord geformuleerd op de gehanteerde onderzoeksvraag.

De Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op gereformeerde grondslag geeft vorm aan haar *memoryculture* op verschillende wijzen: enerzijds stelt zij de herinneringen present in uitgebreide publicaties waar interactie plaatsvindt tussen het ‘herinnerde’ en de context van de lezer. De gebeurtenissen worden vaak op enige wijze verbonden aan het heden. De vorm die herinneringen aannemen wordt vaak gestructureerd aan de hand van schriftelijke publicaties over diverse *topoi*; artikelen over de onderwerpen geven duiding aan het verleden en vaak ook aan het heden.

Kijkend naar de *memorymanagers* blijkt het beeld diffuus. Herinneren loopt binnen de Bond voornamelijk langs de geijkte wegen van het op schrift stellen. Zozeer zelfs dat er door de organisatie eigen reeksen worden uitgegeven over ‘kerkgeschiedenis,’ ‘maatschappelijke onderwerpen’ en ‘staatskunde.’ Die bundels bevatten artikelen van verschillende auteurs, maar dat zijn vaak personen die in andere kringen ‘actief’ zijn, zoals Kuyper, Bavinck en Dijk. Eenzelfde patroon is te zien bij de referaten op de ‘bondsdagen:’ de voorzitter—die vaak tot ver in de 30 die functie behield—van de Bond krijgt het woord, maar daarnaast over het algemeen hoogleraren en predikanten. In dat opzicht kunnen er vraagtekens gezet worden

wanneer de Bond zichzelf ziet als ‘soevereine kring;’ hoever ging die zelfstandigheid daadwerkelijk? Vaak wordt er een voorwoord geschreven door de ‘saamstellers’ waarbij nergens duidelijk wordt wie het betreft. Daarom is op dit moment de beantwoording op de vraag naar *memorymanagers* dat de Bond weinig verschilt van overige kringen: het zijn veelal dezelfde personen die het verleden duiden. ‘Soevereiniteit in eigen kring’ lijkt in het geval van de Bond dan ook tot op zekere hoogte een vorm van zelfbedrog.

De functie die de herinneringscultuur dient lijkt voornamelijk te liggen in het duiden van de eigen identiteit en het legitimeren van autoriteiten en gedragingen van de Bond. Gebeurtenissen en personen uit het verleden vormen de legitimatie hedendaagse ‘breuklijnen’ (Doleantie) en van de autoriteit van personen in het verleden (Calvijn) en het heden (Kuyper en Vonkenberg), waar vervolgens de eigen identiteit aan verbonden wordt (calvinisme en antirevolutionair).

Tot slot is er een ontwikkeling in de herinneringscultuur van de Bond die typerend is. Waar het begrip ‘antirevolutionair’ in de begindagen strikt ‘staatkundig’ werd gebruikt verruimt de betekenis ervan met de tijd. Het speelt in de eerste document geen expliciete rol, al is het in enige mate aanwezig in de wijze waarop de Bond inhoud geeft aan het ‘calvinisme.’ Echter, naarmate er steeds verder teruggekeken moet worden op de oprichting komt het begrip in zicht. Inmiddels is het van een politiek begrip een ideologisch begrip geworden. Opvallend is dat die betekenis ook overgaat op verslagen over de tot stand komen, waar het ‘antirevolutionaire klimaat’ doorslaggevend voor blijkt te zijn. De transformatie van ‘antirevolutionair’ vindt dus niet enkel plaats in het heden, maar ook in het *verleden*.

Bibliografie

Blaschke, Olaf, "Das 19. Jahrhundert: Ein Zweites Konfessionelles Zeitalter?" in *Aufsätze I Geschichte und Gesellschaft: Zeitschrift für historische Sozialwissenschaft* 26 (2000), 38-75.

Harinck, George, Paul, Herman & Wallet, Bart (red.), *Het gereformeerde geheugen: Protestantse herinneringsculturen in Nederland, 1850-2000* (Amsterdam: Uitgeverij Bart Bakker, 2009).

Paul, Herman & Wallet, Bart, "A Sun that Lost its Shine: The Reformation in Dutch Protestants Memory Culture, 1817-1917," *Church History and Religious Culture* 88 (Leiden: Brill, 2008), 25-62.

De Niet, Johan, Paul, Herman & Wallet, Bart (red.), *Sober, Strict, and Scriptural: Collective Memories of John Calvin 1800-2000* BSCH 38/RHCS 2 (Leiden: Brill, 2009).